

**გელათის მეცნიერებათა
აკადემიის ჟურნალი**

**JOURNAL OF
GELATI ACADEMY
OF SCIENCES**

10-12

ისტორია, ფილოლოგია, ხელოვნებათმცოდნეობა,
ფილოსოფია, თეოლოგია, კრეაციონიზმი,
განათლებათმცოდნეობა, ანთროპოლოგია,
ეთნოგრაფია, ეკონომიკა, სამართალი,
ცივილიზაციათა დიალოგი

ოქტომბერი-დეკემბერი

გამომცემლობა ინტელექტი
2009

სოფიკო ლობჯანიძე

„ედემის სინდრომი“ და იან ამოს კომენიუსის პედაგოგიური მოძღვრება

მონოთეიზმით ადამიანის ცნობიერების სრული და უპირობო გამსჭვალვის ერთ-ერთი უმთავრესი დასტური მის არაცნობიერში არის ის, რასაც შეიძლება ვუწოდოთ „ედემის სინდრომი“, ანუ ნოსტალგია ედემისადმი, სადაც ადამიანები (ადამი და ევა) თანხმობით ცხოვრობდნენ უფალთან. ეს სინდრომი ახასიათებს ნებისმიერ წევრს მონოთეისტური კულტურისა და ცივილიზაციისა, დამოუკიდებლად იმისაგან, ის აღიქვამს საკუთარ თავს ეკლესიის წევრად, მონადინე (ბუნებით ან ინდივიდუალური) მორწმუნედ, თუ სულაც ურწმუნოდ. „ედემის სინდრომი“ ვლინდება ჩვეულებრივ ბავშვობისადმი ნოსტალგიის ფორმით. ბავშვობა ეს არის ადამიანის არსებობის ის პერიოდი, როდესაც მას არ აწევს პასუხისმგებლობის ტვირთი არც საკუთარ საქციელზე და არც მის ირგვლივ განვითარებულ მოვლენებზე, როდესაც ის ზრუნვით არის გარემოცული, გარემომცველ სამყაროს უხსნიან და აცნობენ თანდათან და ძალდაუტანებლად, ისევე, როგორც ეს ხდებოდა ედემში უფლის მიერ ადამისა და ევას მიმართ. ედემიდან გამოძევებული ადამი და ევა „ტანჯვით იღებდნენ შინისგან საზრდოს“ და „პიროფლიანი ქამდნენ პურს“ (დაბ. 2, 17, 19), ასევე ცხოვრობს მათი მოდგმა, როდესაც კი ბავშვობის ასაკიდან გამოვლენ და პიროვნებებად იქცევიან.

საზოგადოდ განსხვავება ადამიანსა და პიროვნებას შორის ძალიან მნიშვნელოვანია და ის არაერთი ენობრივი მსოფლხედვისა და კულტურის (კულტურას კი, ჰუმბოლდტის თანახმად, ენობრივი ფესვები აქვს) რელევანტურ მახასიათებელს წარმოადგენს. მაგ. ქართულ ენაში კითხვაზე ვინ? და რა? – ამ ენაზე მეტყველთა შორის საყოველთაოდ გავრცელებული აზრით პასუხობენ: კითხვაზე ვინ? – მხოლოდ ადამიანი და კითხვაზე – რა? ყველა დანარჩენი, სულიერიც და უსულოც (ვთქვათ რუსული ენისაგან განსხვავებით, სადაც კითხვაზე ვინ? პასუხობს ყოველი სულიერი, ხოლო კითხვაზე რა? – ყველაფერი უსულო), მაგრამ ლინგვისტების მტკიცებით, საქმე უფრო რთულადაა სინამდვილეში. კითხვაზე ვინ? ქართულ ენაში პასუხობს არა ადამიანი, არამედ პიროვნება. რადგან ბავშვი ადამიანია, მაგრამ არ არის პიროვნება, ის პასუხობს კითხვაზე რა? და არა ვინ? მშობელს ბავშვზე ეკითხებიან – რა გყავს? რა გაგიჩნდა? (ძველ ქართულში – რაჲ შევ?). შეიძლება ვინმემ ჩათვალოს, თითქოს მშობელს ეკითხებიან რა სქესის შვილი ყავს – გოგო თუ ბიჭი, მაგრამ ეს რომ ასე არ არის, კარგად ჩანს ამ კითხვის პიროვნებაზე გადატანის შემთხვევაში, თუ სტუმარი გყავთ, არავინ გკითხავთ – რა გყავს? რომ დააზუსტოს თქვენი სტუმარი ქალია, თუ მამაკაცი და დაგისვამენ პიროვნების შესაფერ კითხვას – ვინ გყავს? ასევეა მთის იბერიულ-კავკასიურ ენებში, სადაც პიროვნებისაგან (მამაკაცისა და ქალისაგან) განსხვავებით ბავშვი არაპიროვნების (resp. ნივთის) კლასშია მოქცეული სწორედ იმ ნიშნით, რომ მას არანაირი საზოგადოებრივი პასუხისმგებლობა არ ეკისრება და ეს – სიცოცხლეზე საყვარელი არსება – ადამიანი ჯერ კიდევ არ მოიაზრება კონვენციის სრულყოფილებიან წევრად.

ეს ბინარული ოპოზიცია – “პიროვნება” : “არაპიროვნება” ბუნებითა და ის სხვადასხვა ფორმით, ძირითადად სემანტიკური კატეგორიებით არის ასახული კაცობრიობის ენათა უმრავლესობაში, თუმცა, როგორც წესი, არც ისე მკვეთრად

და მარკირებულად, როგორც ეს მთის იბერიულ-კავკასიურ ენებში გვაქვს, სადაც ის გრამატიკული კლასების სისტემას უდევს საფუძვლად (ყველაზე რელიეფურად გრამატიკული კლასების კატეგორია წარმოდგენილია ნახურ-დაღესტნურ ენებში).

შესაბამისად, კაცობრიობის ისტორიის ფიქსირებულ პერიოდში ჩამოყალიბებულმა მონოთეისტურმა რელიგიებმა არსებულ ოპოზიციას ("პიროვნება" : "არაპიროვნება") მსოფლმხედველობრივი საფუძველი მისცეს და მის "ედემის სინდრომად" ჩამოყალიბებას შეუნყვეს ხელი.

სწორედ "ედემის სინდრომს" შეიძლება დაუკავშირდეს ის ახალი იდეები, რაც პედაგოგიკაში იან ამოს კომენიუსმა (კომენსკიმ 1592-1670) შემოიტანა და რითაც მან ახალი, რეფორმაციის მომდევნო ეპოქა შექმნა ადამიანის ეთიკური აღზრდის პრინციპების თვალსაზრისით.

იან ამოს კომენიუსის მოძღვრების შესახებ არა ერთი და ორი ათასი ნაშრომი გამოქვეყნებულა საუკუნეთა განმავლობაში, მაგრამ ჩვენ ვეცდებით მასზე ახალი თვალსაზრისის ჩამოყალიბებას მის სიცოცხლეში გამოქვეყნებული ნაშრომების, თუ ცნობილ ნაშრომთა გამოუქვეყნებელი მონაკვეთების გათვალისწინებით (განსაკუთრებით ეს ეხება "ჰამპაედიას"), რომლებიც XX საუკუნეში იქნენ მიკვლეულნი და ხელახლა "აღმოჩენილნი" და შემოტანილი სამეცნიერო მიმოქცევაში.

იან ამოს კომენიუსის მოძღვრების ძირითადი იდეა შეიძლება გამოხატული იქნას შემდეგი ფორმულით: "სრული (resp. სრულყოფილი) ადამიანის აღზრდა", სხვაგვარად რომ ვთქვათ, კომენიუსის ამოცანა ადამის აღზრდის ედემში შეწყვეტილი პროცესის გაგრძელებაა. (შდრ. ლორთქიფანიძე 1970)

ამიტომ მას შემოაქვს ადამიანის ცხოვრების დაყოფა ე.წ. ასაკობრივ ჯგუფებად არა ისე, როგორც ეს არსებობდა ანტიკური, თუ კიდევ უფრო უწინარესი ეპოქებიდან, სადაც

ადამიანის ცხოვრება სიჩვილედ, ბავშვობად, სიჭაბუკედ და ზრდასრულობად იყო დაყოფილი და თითოეული ეს ასაკობრივ ცენზთაგანი გარკვეულ სოციალურ საფეხურს შეესაბამებოდა, არამედ ახლებური, ნმინდა აღმზრდელობითი პედაგოგიური თვალსაზრისით და თითოეულ ასაკობრივ ჯგუფს თავისი შესატყვისი სასკოლო პერიოდი მიაკუთვნა. კომენსკის მიხედვით ადამიანის ფორმირება, მისი ადამიანად (resp. პიროვნებად) ქმნა შესაძლებელია მხოლოდ სკოლაში, რომელიც ასაკობრივი ნიშნით ასე უნდა დაიყოს.

1. ბავშვობა (1-დან 6 წლამდე) – დედობრივი სკოლა;
2. ყრმობა (6-დან 12 წლამდე) – დედაენოვანი (მშობლიური ენის) სკოლა;
3. სიჭაბუკე (12-დან 18 წლამდე) – ლათინური სკოლა;
4. მოწიფულობა (18-დან 22 წლამდე) – აკადემია.

კომენიუსმა ბერძნული „პაიდეა“-ს ცნების, რომელიც ბერძნის (resp. პოლისის მოქალაქის) აღზრდას ისახავდა მიზნად, ჩანაცვლება სცადა „პამპაედია“-ს ცნებით, რომელიც, როგორც ვთქვით, „სრული (resp. სრულყოფილი) ადამიანის“ აღზრდა-განათლებას გულისხმობდა, ანუ განათლებისა (ისიც ყოველმხრივი განათლების) და აღზრდის განუყოფელი ბინარული სისტემის შექმნას ესწრაფვოდა.

სრულყოფილება (universalitas) კომენიუსს ესმის, როგორც:

1. განათლება (resp. ყველა საგანთა ცოდნა);
2. სიკეთე (resp. ზნეობრიობა);
3. ღვთისმოსაობა (resp. უფლის საზოგადოების წევრობა).

კომენიუსის თანახმად, ადამიანი, როგორც უმაღლესი სულიერი ქმნილება, მოვლენილია ამ ქვეყნად „საგანთა შემეცნებისთვის, ზნეობრივი ჰარმონიისთვის და ღვთის უსაზღვრო სიყვარულისთვის“. ამის მიღწევა კი ადამიანს მხოლოდ განათლების (resp. სწავლისა) და აღზრდის ბინარული სისტემით შეუძლია: „ნურავინ იფიქრებს, რომ ჭეშმარიტი

ადამიანი შეუძლია იყოს ის, ვისაც არ უსწავლია ადამიანის მონოდებათა შესრულება, ... ვისთვისაც არ უსწავლებიათ, რა ჰქმნის ადამიანობას.”

კომენიუსს შესანიშნავად ესმის არა მარტო ის, რომ სკოლა უწყვეტი უნდა იყოს, ანუ დედობრივი სკოლა ბუნებრივად უნდა გადაიზარდოს ოფიციალურ სკოლაში (დედაენოვანი და ლათინური სკოლები, აკადემია), არამედ ისიც, რომ ამ ინდივიდუალური, დედობრივი სკოლის ერთგვარი “სტანდარტიზაცია” უნდა მოხდეს, რათა შემდგომ ის არამარტო ბუნებრივად, არამედ უპრობლემოთავე გადაიზარდოს ოფიციალურ სკოლაში და ამიტომ კომენიუსი საჭიროდ თვლიდა, შექმნილიყო სპეციალური, უნიფიცირებული სახელმძღვანელო დედეებისა და ძიძებისათვის, რათა მათ მიერ გაზრდილი ბავშვების უნარ-ჩვევები ერთმანეთისაგან დიდად განსხვავებული არ ყოფილიყო.

თავის კლასიკურ ნაშრომში “დიდი დიდაქტიკა” კომენიუსი ცალსახად აყალიბებს მოთხოვნას მის მიერ დასახელებული სკოლების მიმართ, კერძოდ, რა უნდა შეიძინოს აღსაზრდელმა აღზრდის თითოეულ საფეხურზე:

დედობრივი სკოლა: ზომიერება, სისუფთავე, უფროსისადმი პატივისცემა, გულწრფელობა, სამართლიანობა, შრომისმოყვარეობა, მოთმინება, თავაზიანობა, სხვათა თანადგომისა და თანაღმობის უნარი და სიყვარულის გრძნობა. (აქ კომენიუსი ცალკე არ გამოყოფს, მაგრამ გულისხმობს ბავშვის მიერ დედა ენაზე მეტყველების ათვისებას, რაც ჰუმბოლდტის თანახმად, ეროვნულ მსოფლხედვასთან ზიარებაა).

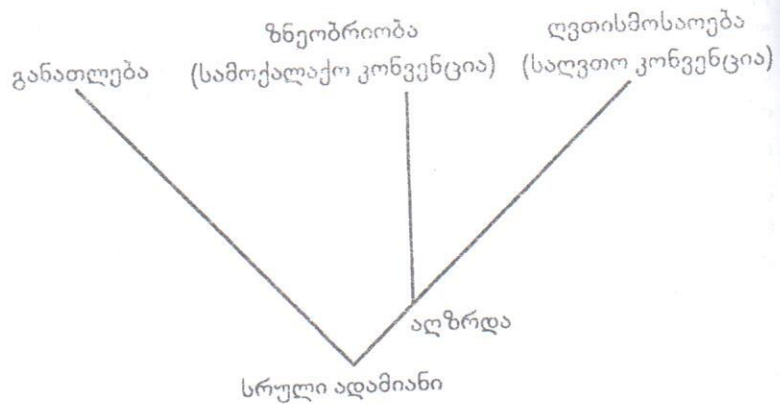
მშობლიური ენის სკოლა: ზნეობრივი მოძღვრება (რომელიც გამოხატული იქნება წესებში და განმტკიცებული შესაბამისი მაგალითებით).

ლათინური სკოლა: უნარი ზუსტად გაარჩიოს ერთმანეთისგან სათნოება და ბინიერება, ზოგადი იდეები და უნარი

მათი პრაქტიკული გამოყენებისა ეკონომიკურ, პოლიტიკურ და საეკლესიო ცხოვრებაში.

კომენიუსის „პამპაედია“ თავისი რელევანტური იდეით შეიძლება ასეთი სქემის სახით იქნეს წარმოდგენილი:

პამპაედია

მაგრამ ობიექტურობა მოითხოვს აღინიშნოს, რომ საღვთო და სამოქალაქო კონვენციები აღზრდის კომენიუსისეულ იდეაში ერთმანეთით არ იკვეთებიან და პარალელური ხაზების სახით არსებობენ. ამიტომ ისინი სქემაზეც არ იკვეთებიან და ცალ-ცალკე ერწყმიან აღზრდის სისტემას.

ისევე როგორც რეფორმაციის მამები, კომენიუსიც უკომპრომისო საღვთო კონვენციის საკითხებში და თვით ლათინურ სკოლებშიც კი იგი ლათინელი წარმართი მწერლების გამოყენების წინააღმდეგია: „თუ გვსურს სკოლები მთლიანად გარდაიქმნას ქრისტიანობის ქვეყნარით საფუძველზე, ან უნდა ამოვიღოთ ხმარებიდან წარმართთა წიგნები, ან, უკეთეს შემთხვევაში, უფრო მეტი სიფრთხილით გამოვიყენოთ, ვიდრე აქამდე.“

რაც კიდევ ერთხელ ადასტურებს ჩვენს თვალსაზრისს-
პამპაედის ახალ, სრულ ადამზე (resp. ადამიანზე) ორიენტ-
აციის შესახებ, რომლის თანხმობა უფალთან აღარასოდეს
და არაფრით არ უნდა დარღვეულიყო. წარმართული კულ-
ტურა კი შეიცავდა ამ საფრთხეს, რადგან მათში: "ადამი-
ანური თავისუფლების უაღრესად ბოროტად გამოყენება
და მისი უსაძაგლესი პროფანაციაა ... ქაოსია... ცრუმორწ-
მუნეობის, ყალბი აზრებისა და ადამიანური ვნებების, ათა-
სნაირად რომ ეჯახებიან ერთმანეთს", ანუ ეს არის ანალო-
გია გველის, რომელმაც აცდუნა ადამი და ევა.

კომენიუსი ცდილობს ედემის შემოსაზღვრას სკოლით.
კომენიუსამდე დასავლეთ და ცენტრალურ ევროპაში სწავ-
ლება სკოლებში მასწავლებელთა ინდივიდუალური ფორმ-
ით ხდებოდა და ბავშვებს შეეძლოთ წლის ნებისმიერ დროს
შესულიყვნენ სკოლაში. კომენიუსმა შექმნა ცნება – სას-
წავლო წელი, განსაზღვრა მისი დასაწყისი – ბავშვები სკო-
ლაში უნდა მიეღოთ წელიწადში ერთხელ – შემოდგომაზე,
გაკვეთილი უნდა ყოფილიყო კოლექტიური, მთელ კლასთან
(რომელიც აერთიანებდა რამდენიმე მოსწავლეს), ბავშვები
სასწავლო წლის დასასრულს ერთად უნდა გადასულიყვნენ
მომდევნო, უფრო მაღალ კლასში, სასწავლო წლებს შორის
უნდა ყოფილიყო არდადეგები, თავად გაკვეთილი უნდა დაყ-
ოფილიყო რამდენიმე მონაკვეთად: ახალი მასალის ახსნა,
მოსწავლეთა გამოკითხვა, სავარჯიშოებისთვის განკუთვნი-
ლი დრო და ა. შ. კომენიუსი წერდა: "დრო ისე გამოწვლილ-
ვით უნდა იქნას განაწილებული, რომ ყველა წელზე, თვეზე,
დღეზე და საათზე მოდიოდეს თავისი განსაკუთრებული
ამოცანა."

ეს ამოცანები კი კომენიუსის მიხედვით შემდეგი დიდაქ-
ტიკური პრინციპით უნდა განაწილებულიყო სკოლაში სწავ-
ლების პროცესში: "კონკრეტულიდან ზოგადისკენ", "ადვი-
ლიდან ძნელისკენ", "უფრო ცნობილიდან ნაკლებ ცნობი-
ლისკენ", "უფრო ახლოდან უფრო შორეულისკენ" და ა.შ.

სწორედ ეს, კომენიუსის მიერ შემუშავებული, დიდაქტიკური პრინციპები დაედო ევროპულ სკოლას საფუძვლად და ამ ტიპის სკოლამ დღემდე მოაღწია.

კომენიუსის მოძღვრების მიხედვით მასწავლებელი უნდა ყოფილიყო სრულყოფილი და სანიმუშო, მიბაძვის საგანი და მისი ფუნქცია უნდა ყოფილიყო იგივე, რაც ადამის მიმართ უფლისა აღმზრდელის როლში.

წყაროები და ლიტერატურა

კომენიუსი 1949-1954 – კომენსკი იან ამოს, რჩეული პედაგოგიური თხზულებანი. ტ. 1-2 (ტ. I, თბილისი 1949-50, ტ. II, თბილისი 1954).

კომენიუსი 1991 – Comenius J.A., Pampaedia Allerziehung, in deutscher Übersetzung herausgegeben von Klaus Schaller, Sankt Augustin: Academia Verlag, 1991.

ლორთქიფანიძე 1970 – ლორთქიფანიძე დავით, იან ამონ კომენიუსი, თბილისი, 1970.

ლორთქიფანიძე 1983 – ლორთქიფანიძე დავით, დიდაქტიკა, თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1983.

წარმოადგინა აკადემიკოსმა **ლევან ბრეზაძემ**